

WESTERHOUT NA ADRIAAN SNOEK: MONTSCHÉ EN MICHAEL

HENK VAN DER EIJK

De voormalige buitenplaats Westerhout, gelegen op de grens van Haarlem en Heemstede, werd onlangs in verband gebracht met de achttiende-eeuwse landmeter/tuिनontwerper Adriaan Snoek (c1717-1796). Uit een bewaard gebleven rekening bleek dat Snoek gedurende de winter van 1775-76 aan een volledig nieuwe inrichting van de tuin werkte.¹

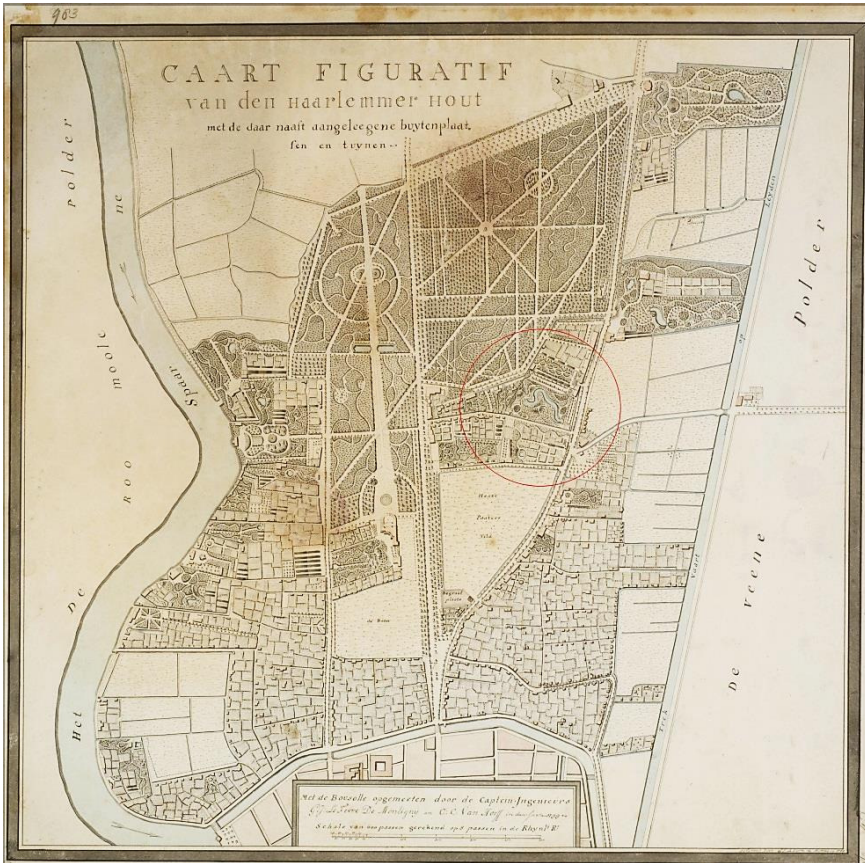
Ontwerptekeningen ontbreken echter, en de enige bron die een indicatie geeft van de tuinaanleg dateert van bijna een kwart eeuw later: de *Caart figuratif van den Haarlemmer Hout met de daar naast aangeleegene buytenplaatsen en tuynen* uit 1799 (afb.1).²

Hoeveel die kaart laat zien van de aanleg van Snoek, is de vraag. Niet alleen vanwege de inmiddels verstreken decennia, maar ook vanwege de schaal van de kaart: deze toont de volledige Haarlemmerhout en een aanzienlijk deel van directe omgeving, zodat aan de betrouwbaarheid van de weergave van een individuele tuin kan worden getwijfeld.

Helemaal onbetrouwbaar is die weergave met betrekking tot Westerhout echter zeker niet. De laan die achter het huis is getekend, blijkt sterke overeenkomsten te vertonen met de door ontwerper Snoek gegeven omschrijving ervan: 'een Capitale laan voor het midde van het Huijs, met sijn breede pade aan bijde de sijde van de boome' (afb. 2).³ Bovendien wijst de titel van de kaart expliciet op de buitenplaatsen rondom de Hout, wat enige betrouwbaarheid suggereert.

Toch zijn er aanwijzingen dat de aanleg van Westerhout op de *Caart figuratif* slechts ten dele het werk van Snoek is en dat er in de tussenliggende periode wijzigingen zijn aangebracht. Snoek ontwierp naar eigen zeggen zowel een slingerbos, als een 'Engels bossie', maar op de *Caart figuratif* is van een slingerbos geen sprake meer. Informatie uit het archief van eigenaar Jan Jacob Brants (1741-1813) wijst op aanvullende (ontwerp-)werkzaamheden door in ieder

geval twee bekende achttiende-eeuwse tuinarchitecten.⁴ Beiden behoorden tot de generatie na Snoek en legden modernere tuinen aan dan hij. In dit artikel wordt getracht de ontwerpen voor Westerhout door Johannes Montsche (1734-1799) en Johann Georg Michael (1738-1800) voor zover mogelijk te lokaliseren aan de hand van de *Caart figuratif*.

Afb. 1. Caart Figuratif van den Haarlemmer Hout met de daar naast aangeleegene buytenplaatsen en tuinen, door: Capitein-Ingenieurs G.J. le Fèvre de Montigny en C.C. van Hooft.⁵ Het noorden ligt op deze kaart beneden. De rode cirkel geeft de locatie van Westerhout aan, gelegen ten westen van de Haarlemmer Hout.

Afb. 2. Detail van afbeelding 1. De grenzen van de tuin van Westerhout aan het einde van de achttiende eeuw, weergegeven op de ondergrond van de Caart figuratief uit 1799. Het noorden is nu boven.

JOHANNES MONTSCHÉ, DE VASTE TUINMAN VAN BRANTS

Terwijl Snoek aan de tuin van Westerhout werkte, was Brants op zoek naar een nieuwe woning in Amsterdam. In het voorjaar van 1776 kocht hij aan de Herengracht 'over de Bergstraat' een dubbel koopmanshuis.⁶ De aanschaf van dit huis ten noorden van de Leliegracht, markeert tevens het begin van een bijna twintig jaar durende werkrelatie tussen Brants en Johannes Montsche: vanaf juli 1776 startte hij met de verzorging van de tuin van Brants' nieuwe grachtenpand.⁷

Na een jaar was Brants blijkbaar dermate tevreden, dat hij Montsche met enige regelmaat inschakelde op zijn buitenplaats. In het kasboek van Westerhout komen eind 1778 enkele posten voor met betrekking tot de boomgaard en moestuin, die door Snoek ruim twee jaar eerder ten zuiden van de 'Capitale laan' waren gesitueerd.⁸ Een werkman kreeg betaald voor het opruimen in de

boomgaard, en het hele terrein, inclusief moestuin, werd omgespit. De moestuin werd in zijn geheel in noordelijke richting verplaatst, naar het land tussen de Meester Lotte Laan en het Hazepatersveld, een terrein dat Brants een aantal jaren eerder had gekocht.⁹ Deze grond lag achter de huizen aan de Wagenweg, die werden bewoond door een smid en de kwekers Moerbeek -beiden hadden waarschijnlijk genoeg aan een klein stukje buitenruimte.¹⁰ Hier komen we later nog terug.

Een kasboeknotitie uit juli 1779 ('a. J. Montsche voor teekening &c^a van de Eng. bogd.') geeft aan wat er voor boomgaard en moestuin in de plaats kwam.¹¹ Dit 'Eng. bogd.' staat voor 'Engelse boomgaard', een term die vaker aan het einde van de achttiende en begin negentiende eeuw wordt gebruikt. Hoe zo'n boomgaard eruit zag, is eigenlijk nog steeds onduidelijk. Tromp schrijft hierover: 'Bij de 'Engelse Boomgaard' moeten wij er waarschijnlijk vanuit gaan, dat de boomgaard op onregelmatige wijze met slingerpaden was aangelegd.', maar dit is een omschrijving die niet op contemporaine bronnen lijkt te berusten.¹²

Op de *Caart figuratif* is ten zuiden van de laan een rechthoekig, met slingerpaden doorkruist terrein weergegeven. Dit zou de Engelse boomgaard van Montsche kunnen zijn, maar dan wel in een vorm die afwijkt van zijn oorspronkelijke ontwerp. Montsche werkte in 1781 namelijk alweer aan diezelfde boomgaard: Brants betaalde hem voor 'veranderen in de Eng. bog in 1781'.¹³ Uit een rekening van Montsche blijkt dat hij inderdaad in februari 1781 in de boomgaard was om te 'meten', waarna hij op 7 maart 'verder de boomgaard [heeft] afgedaan'.¹⁴ In april 1781 leverde Johannes Montsche 'sintels en vragt', hij kreeg er veertig gulden voor betaald.¹⁵ Vermoedelijk dienden deze sintels als (half)verharding in de omgeving van de poort, maar mogelijk werden zij (ook) gebruikt voor de paden in de boomgaard.¹⁶

Afgezien van de boomgaard werd Montsche in deze periode ook op andere plaatsen op Westerhout ingezet, zo blijkt uit dezelfde rekening. Bij zijn eerste bezoek heeft hij tevens het 'gras plijn voor thuijs afgebaakt'. In maart werkte hij aan 'de verandering in tSlingerbos', waarbij helaas onduidelijk is waaruit deze verandering bestond. In februari 1784 volgde een verdere betaling voor 'de verplanting op Westerhout van agteren'. Montsche maakte onder meer

tekeningen en deze keer leverde de Haarlemse kweker Van Eeden voor 220 gulden aan 'bloemboompjes'. Er kwam ook gras, waarbij de vraag is of dat op de plaats van het grasplein werd gelegd, of dat het in het slingerbos werd verwerkt.¹⁷

De (ontwerp-)werkzaamheden van Montsche aan Westerhout concentreerden zich in eerste instantie op het zuidelijke deel van de tuin: het gebied achter de toegangspoort en ten zuiden van de grote laan, dat enkele jaren ervoor door Snoek als boomgaard was ingericht. De aanleg van Snoek in dit deel van de tuin was derhalve binnen een tijdsbestek van drie jaar al volledig verdwenen.

In het slingerbos werd door Montsche in twee fasen ingegrepen. Gezien het feit dat hij bij de tweede keer ook werd betaald voor tekeningen, mag worden aangenomen dat hij naast veranderingen in de beplanting, ook de aanleg zelf heeft aangepast.

ADRIAAN SNOEK KOMT NOG EEN KEER TERUG

Brants bleef opdrachten aan Snoek gunnen. In de meeste gevallen waren dat typisch opdrachten voor een landmeter. In april 1778, dus nog voor zijn boomgaard op Westerhout op de schop werd genomen, was Snoek bijvoorbeeld op Westerhout alvorens Brants de 'toe in vijling staande plaatse genaamt de grote en kleine Koekkoek' te laten zien.¹⁸ In 1781 volgde nog een rekening voor het opmeten van 'het buijtenbos' aan de Leidse vaart, maar ook Westerhout werd in dat jaar door Snoek bezocht: op 15 november 1781 kwam Snoek er samen met de 'boomkweker A. Verheul om de Karstanie quina boom by het huijs te plante', een paardenkastanje.¹⁹

JOHANN GEORG MICHAEL'S 'KOMMETJE IN DE MOESTUIN'

Op 20 mei 1789 vonden enkele betalingen plaats, die samen wijzen op grootschalige veranderingen aan de tuin van Westerhout.²⁰ Het begin van dit proces lijkt samen te hangen met een post gedateerd 2 november 1788. Brants betaalde twee gulden en acht stuivers voor het verwijderen van de schuttingen langs de Meester Lotte Laan en de Hazepaterslaan.²¹ Of zij door nieuwe

exemplaren werden vervangen, is onbekend. Wel lijken er paden met halfverharding te zijn aangelegd, afgaande op de aanschaf van schelpen.²²

Vanaf januari 1789 leverden verschillende kwekers plant- en zaaigoed aan Brants, waaronder 300 sparren.²³ Afgezien van de schelpen (ruim 33 gulden) bleven de uitgaven tot begin mei beperkt. Dat veranderde bij de eerder aangehaalde betalingen op 20 mei 1789. Ene H. Elderink verkocht 5 perziken en 4 'aplicoosen' voor ruim 40 gulden; de Haarlemse kwekers A. & C. van Eeden ontvingen ruim 79 gulden voor 'diverse boomen &c^a'; aan de werklieden die 'spitten in 't Moesland', besteedde Brants ruim 256 gulden; als absolute uitschieter werd precies 500 gulden betaald aan 'J. G. Michael voor t graven & schoejen van het kommetje in de Moestuin &c^a'. Dat 'kommetje' staat inderdaad weergegeven op de *Caart figuratif*, als een niet helemaal rond vijvertje in het tuindeel tussen de Meester Lotte Laan en het Hazepatersveld. Langs de vijver loopt een door beplanting omgeven slingerpad in de richting van en verder langs de Meester Lotte Laan. Maar de rest van het terrein is inderdaad ingericht als productieland.

Helaas ontbreken op dit moment nadere gegevens in het archief van Brants om het '&c^a' uit de omschrijving in het kasboek te verhelderen. Maar het lijkt erop dat Michael het ontwerp heeft gemaakt voor zowel het kommetje, het slingerpad ernaartoe en de beplanting rondom beiden.

De vraag is echter of dat alles was. De 500 gulden die Michael betaald kreeg, is ruim drie maal meer dan Snoek dertien jaar eerder ontving (172 gulden). Snoek maakte toen diverse tekeningen, en al zijn bijkomende werkzaamheden aan de volledige herinrichting van de tuin van Westerhout werden eveneens van dit bedrag betaald. Verder betaalde Brants destijds diverse werklieden en leveranciers direct voor hun diensten, niet via Snoek. Michael lijkt op dezelfde manier te werk zijn gegaan: hij leverde de verharding en (in ieder geval een aanzienlijk deel van) de beplanting niet zelf, daarnaast betaalde Brants separaat ook nog een behoorlijk bedrag aan bijvoorbeeld de werklui voor het spitten.

Er zijn twee verklaringen mogelijk voor dit grote verschil in de betalingen aan Snoek en Michael. De titel 'Architect' die Michael voerde, kan ten eerste hebben gezorgd voor een aanzienlijk verschil in 'uurtarief', afgezet tegen dat van een

landmeter/ontwerper als Snoek; ten tweede kan het '&c^a' uit het kasboek van Brants staan voor veel uitgebreidere werkzaamheden dan alleen die in de moestuin. Het feit dat Brants in 1790 de opbrengst van de verkoop van enkele beelden noteerde (100 gulden), lijkt te wijzen op een fundamentele verandering in de aanleg van de tuin: deze beelden bevonden zich waarschijnlijk niet in de moestuin.²⁴

Maar alle posten in het kasboek van Brants waaraan een plaatsaanduiding is verbonden, zelfs de spittende werklieden, hebben alleen op de moestuin of het 'moesland' betrekking. Dus vooralsnog moeten we ervan uitgaan dat Michaels werk beperkt bleef tot dit noordelijke deel van Westerhout.

DE VIJVER EN OMGEVING

De auteur van het centrale deel van Westerhout is dan nog onduidelijk. Op basis van wat bekend is uit de beschikbare bronnen moet de kern van Snoeks aanleg, in de directe omgeving van het huis, onaangetast zijn gebleven. De wijzigingen van Montsche kunnen niet heel groot zijn geweest, gezien de bedragen die Brants betaalde. De *Caart figuratif* vertelt daar echter een ander verhaal: in plaats van een slingerbos ligt er een landschappelijke tuin, compleet met slingervijver en hoogteverschillen.

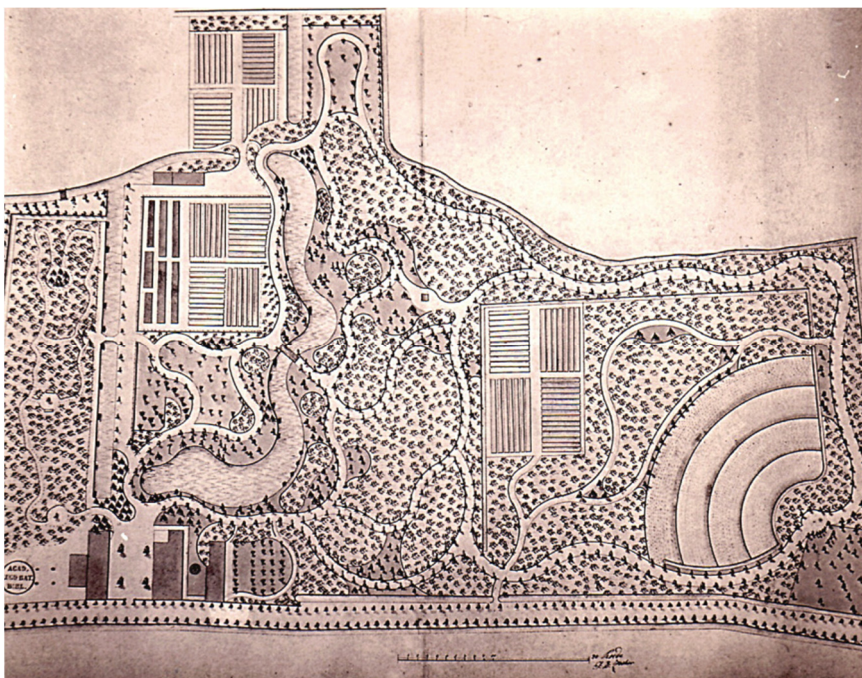
Snoek lijkt uitgesloten, behalve als hij hier op hoge leeftijd een voor hem volstrekt a-typisch ontwerp maakte (van Snoek zijn alleen ontwerpen in (late) rococo stijl bekend).²⁵ Niets wijst erop dat hij een aanleg realiseerde zoals op de kaart is weergegeven.

Montsche is zeker een reële mogelijkheid, al is het alleen maar vanwege zijn langjarige verbintenis met Brants in verband met diens tuin achter het huis aan de Amsterdamse Herengracht. In 1784 werd Montsche bovendien betaald voor onder meer het maken van tekeningen.

Michael kreeg op zijn beurt relatief veel betaald voor de aanleg in de moestuin. De aanschaf van 100 eiken en 300 sparren duidt op een veel grotere aanleg. Het is bijna logisch te veronderstellen dat hij verantwoordelijk is geweest voor de gehele aanleg ten noorden van de lindelaan van Snoek.

Kijkend naar de vorm van de vijver dient zich nog een andere optie aan. Deze waterpartij vertoont grote overeenkomsten met de vijver in het ontwerp van

Johann David Zocher (1763-1817) voor Duinzigt in Oegstgeest (nu Bosch van Wijckersloot, afb. 3).²⁶ Zocher was in 1788 met de dochter van Michael getrouwd, en werkte in deze periode waarschijnlijk als diens compagnon.²⁷ Het is denkbaar, zeker gezien de grote klus die Michael tegelijkertijd bij 'de burenen' van Paviljoen Welgelegen onder handen had, dat diens talentvolle jonge schoonzoon op een relatief klein ontwerp voor Westershout werd gezet.²⁸ Maar dat is speculatie.

Afb. 3. J.D. Zocher sr, *Ontwerp voor Duinzigt te Oegstgeest (thans Bos van Wijckersloot)*, 1803 of 1806.²⁹

Zeker is dat in september 1800, het jaar na het tekenen van de *Caart Figuratif*, ene Joost Schellings werd betaald voor het 'uytgraaven van de Vyver'.³⁰ Dat het hier om meer moet zijn gegaan dan het simpelweg uitbaggeren ervan, blijkt uit een post die precies drie jaar later werd genoteerd voor het 'modderen' van de vijver. Niet alleen de omschrijving is anders, er werd ook aanzienlijk minder voor betaald: f3-15-0, tegenover f60-0-0 voor Schellings in 1800.³¹

Zestig gulden was veel geld.³² Snoek rekende (weliswaar vijftientig jaar eerder) vijf gulden per dag waarop hij voor een opdrachtgever in het veld aanwezig was.³³ Passen we dit toe op Schellings, dan kostte het uitgraven van de vijver hem twaalf dagen. Voor het 'modderen' werd anderhalve gulden per dag gerekend (30 stuivers). Schellings zou in dat geval veertig dagen moeten baggeren om tot een rekening van zestig gulden te komen. Het is een grote vijver, maar dat lijkt onwaarschijnlijk.

Helaas blijft onduidelijk wat Brants bedoelde, en dus ook wat Schellings precies heeft gedaan. En hoe lang, en wanneer. Het moment van afrekenen varieerde nogal eens: van direct bij aflevering of na afloop van het werk, tot enkele jaren nadien. Meestal blijkt zoiets uit de rekening of kwitantie, maar die is in dit geval nog niet gevonden.³⁴

Het verhaal van Schellings heeft gevolgen voor de bepaling van het auteurschap van het centrale deel van Westerhout. Als vaste tuinman in Brants' stadstuin was Montsche sinds 1796 vervangen door Frans Roeters.³⁵ Roeters kan nog niet in verband worden gebracht met Westerhout, maar het is opvallend dat vanaf 1797 de Beverwijkse kweker Steven Rentink (†1805, maar al minstens sinds 1786 als kweker in Beverwijk werkzaam³⁶) opeens met regelmaat voorkomt in het kasboek van de Haarlemse buitenplaats.³⁷ Roeters kan de rol die Montsche meerdere keren op Westerhout speelde, hebben overgenomen, en daarbij wellicht onder meer Rentink hebben aangedragen. Helaas weten we op dit moment te weinig over deze personen om uitspraken te doen over hun mogelijke bijdrage aan de aanleg.

Mogelijk is op de *Caart figuratif* het resultaat zichtbaar van alle drie de ontwerpers die met zekerheid bij deze fase van Westerhout betrokken zijn.

SAMENVATTING

In een tijdsbestek van 15 jaar nam Jan Jacob Brants drie bekende achttiende-eeuwse ontwerpers in dienst om aan zijn buitenplaats te werken. In 1775-76 werd Snoek binnengehaald om de gehele tuin van Westerhout te reorganiseren. De tuin bij het huis werd grotendeels een slingerbos, met een nieuwe rechte lindelaan erin. Tegelijkertijd maakte hij een ontwerp voor de uitbreiding van het

‘Engels bossie’, dat al in 1774 door Jacobus Gans (1737-na oktober 1796) was aangelegd.³⁸

Montsche en Michael pasten het ontwerp van hun voorganger aan. Vrij snel na Snoek veranderde Montsche de aanleg van de naar de zuidrand van het terrein verplaatste boomgaarden (1778-79 en 1781) en moestuin (1778-79). Het verplaatsen van onderdelen van de tuin, waar Snoek al mee was begonnen, ging na zijn vertrek gewoon door - alleen zijn laan lijkt onaantastbaar te zijn geweest. Ook het slingerbos werd door Montsche onder handen genomen (1781 en 1784).

In 1788-89 werd een nieuwe aanleg in de sinds 1779 op die plaats gelegen moestuin gemaakt. Michael maakte in ieder geval het ‘kommetje’, maar zal ook hebben getekend voor de aanleg van het slingerpad en het ontwerp van de beplanting.

Over de achtergrond van deze elkaar snel opeenvolgende wijzigingen is niets bekend, maar het is uiteraard mogelijk dat de aanleg van Snoek al snel te ouderwets werd bevonden. Brants haalde vervolgens met Montsche en Michael twee ontwerpers in huis die weliswaar van een latere generatie waren dan Snoek, maar die respectievelijk de veertig en vijftig reeds waren gepasseerd toen hij ze in de arm nam. Brants lijkt als uitgangspunt te hebben gehanteerd dat zijn mensen dienden te beschikken over aantoonbare ervaring. Voor hij ze op Westerhout aan het werk liet, zal hij bekend zijn geweest met het werk van de drie ontwerpers: Snoek van het nabijgelegen Huis te Bennebroek, Montsche uit zijn eigen tuin in Amsterdam en Michael van zijn werk aan de in de buurt gelegen tuin van Paviljoen Welgelegen.

CONCLUSIE

Als de *Caart Figuratif* een betrouwbare weergave van de werkelijke situatie geeft, dan zou op Westerhout het werk van deze drie ontwerpers zichtbaar moeten zijn. Dat blijkt meer dan eens het geval te zijn (afb. 4).

Het zuidelijkste deel van de tuin zou op basis van wat nu bekend is, een ‘Engelse boomgaard’ van Johannes Montsche uit 1778-79 kunnen zijn, inclusief de door hem aangebrachte aanpassingen uit 1781. De weergave ervan is echter

zo generiek, en wat we precies onder zo'n boomgaard moeten verstaan dermate onduidelijk, dat twijfel hier gerechtvaardigd is.

Net ten noorden daarvan is de 'Capitale laan' van Adriaan Snoek uit 1775 te herkennen. Deze toeschrijving is met redelijk grote zekerheid vast te stellen, het is zelfs opmerkelijk te noemen hoezeer de weergave ervan lijkt op de omschrijving van Snoek. Tussen laan en boomgaard in is mogelijk nog de aanduiding van broeibakken te zien, die door Snoek ten zuiden van de laan werden gesitueerd.

Tussen de Meester Lotte Laan en het Hazepatersveld valt een 'kommetje in de moestuin' op, in 1788-89 gegraven en beschoeid naar ontwerp van Johann Georg Michael. Waarschijnlijk was hij tevens verantwoordelijk voor het ontwerp van de rest van de landschappelijke aanleg in dit tuindeel.

Afb. 4. De plaatsen en jaartallen waarop en wanneer de opeenvolgende architecten onder Jan Jacob Brants aan de tuin van Westerhout werkten. Het noorden is boven.

Wie verantwoordelijk was voor de aanleg van en rond de vijver van Westerhout, en of daar überhaupt één ontwerper kan worden aangewezen, blijft vooralsnog onduidelijk.

De 'casus' Westerhout toont aan dat de weergave van individuele tuinen op de *Caart figuratif* op onderdelen zeer betrouwbaar kan worden genoemd. Maar de vraag blijft of de kaart voldoende betrouwbaar is om specifieke toeschrijvingen mogelijk te maken, zonder over aanvullende bronnen te beschikken.

Naast de eerdere toevoeging van Westerhout aan de enkele ontwerpen die van Adriaan Snoek bekend zijn, kan deze buitenplaats eveneens worden toegevoegd aan het oeuvre van Johann Georg Michael. Voor Johannes Montsche kunnen twee werken worden bijgeschreven: naast Westerhout ook de tuin achter het huidige Herengracht 130, het Amsterdamse huis van opdrachtgever Jan Jacob Brants.

NOTEN

¹ H. van der Eijk, Westerhout in Haarlem. Zes maanden werk voor Adriaan Snoek (1775-1776), in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (eindred.), *Tuingeschiedenis in Nederland II. Denken en doen in de Nederlandse tuinkunst 1500-2000*, Ulvenhout 2016, p. 105-114.

² Noord-Hollands Archief, Haarlem (hierna: NHA), Collectie Kennemerland, inventarisnummer NL-HlmNHA_51000983_K, *Caart Figuratif van den Haarlemmer Hout met de daar naast aangeleegene buytenplaatsen en tuynen*. Tekst in de cartouche: *Met de Bousolle opgemeeten door de Capitein-Ingenieurs G.J. le Fèvre de Montigny en C.C. van Hooff in den Jaare 1799*; tekst in de kantlijn rechtsonder: *getekend door G.J. le Fèvre de Montigny 1799*.

³ Van der Eijk, 2016, p. 110-111.

⁴ Stadsarchief Amsterdam, Amsterdam (hierna: SAA), toegangsnummer 88, *Archief van de familie Brants en aanverwante families*, inventarisnummer 128, *Kasboek van Jan Jacob Brants betreffende de buitenplaats Westerhout bij Haarlem 1773-1792*, alsmede verschillende kwitanties en rekeningen.

⁵ NHA, Collectie Kennemerland, inventarisnummer NL-HlmNHA_51000983_K.

⁶ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 1431, *Aantekeningen van Jan Isaak de Neufville betreffende aankopen van huizen en grond en het onderhoud daarvan, voortgezet door Jan Jacob Brants. Achterin losse aantekeningen over en schetsjes van de ligging der landerijen*

(1739-1806): 'Huijs op de Heeregragt bij de Lelijgragt; gekogt 11 maart 1776 in publike veijling van B. Zandheuvel.'

Uit de transportakte blijkt het te gaan om een 'dubbel koopmanshuis en erf, het tiende huis achter het hoekhuis van de Leliegracht en Herengracht', gekocht van de 'erven Bartholomeus Sandheuvel echtgenoot Gosewina Maria Momber' (SAA, *Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters. Transportakten voor 1811*: NL-SAA-21699492, datum overdracht 1 mei 1776). Het gaat om het huidige adres Herengracht 130, ongeveer tegenover de hoek van de Herengracht en de Bergstraat, aan de overkant van het water. De aanduiding 'aan de Herengracht over de Bergstraat' werd vaak gebruikt in kwitanties van werklieden die aan het huis hadden gewerkt.

⁷ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 107C, *Rekeningen en kwitanties 1764-1815*, Rekening van Joh^s Montsche voor 'diverse werkzaamheden vanaf 23 juli 1776'. Montsche zou tot 1796 verantwoordelijk blijven voor de tuin bij het nieuwe huis. Hij werkte soms ook aan de andere tuinen van Brants in de stad.

⁸ Van der Eijk, 2016, p.111, items II en IV.

⁹ Brants kocht de grond in 1773 (SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 1431). Het kasboek van Westerhout (SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 128) geeft nadere informatie: Simon Moerbeek werd 5 november 1778 betaald voor 'wijngaarden in de nieuwe moestuin aan de gemeene schutting'. Op 15 februari 1779 wordt gemeld dat er tussen 1 november 1778 en die datum is gespit in de boomgaard en in de nieuwe moestuin.

¹⁰ De Moerbeeks woonden op de hoek van de Wagenweg en Hazepaterslaan en hadden hun kwekerij aan de overkant van de Wagenweg, op de hoek met de Pijlslaan. Zij huurden deze van Brants voor tachtig gulden per jaar.

¹¹ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 128, genoteerd op 8 juli 1779. Brants betaalde vijftien gulden en twaalf stuivers voor het ontwerp ervan (en voor de overige, onbekend gebleven werkzaamheden die vallen onder '&c^a').

¹² H.M.J. Tromp, *De Nederlandse Landschapsstijl in de Achttiende Eeuw*, Leiden 2012, p. 51. Betrouwbare contemporaine informatie over het uiterlijk van dergelijke boomgaarden lijkt (nog) niet voorhanden te zijn.

¹³ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 128, genoteerd op 29 oktober 1782.

¹⁴ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 107D, *Rekeningen en kwitanties 1764-1815*, Rekening van Joh^s Montsche over 1781-82, 'Voldⁿ 29 Octob 1782'.

¹⁵ De aanschaf van deze sintels is administratief onduidelijk verwerkt. Montsche kocht 24 last sintels bij de heer Embricqs en liet ze door schipper Barend Fikke[n] in april 1781 bezorgen. Maar deze kosten zette hij op zijn jaarlijkse rekening voor hovenierswerk aan de tuin achter Brants' huis, in Amsterdam. De kwitantie stelt vervolgens 'voldaan in 1785',

terwijl de kosten aan sintels en vracht al in februari 1782 in het kasboek van Brants staan vermeld.

¹⁶ Mogelijk had dit werk te maken met werkzaamheden aan en in de buurt van de ingang, die in de buurt van de boomgaard lag. Brants had een geheel nieuw toegangshek laten maken, zo blijkt uit verschillende posten in zijn kasboek uit het begin van 1782. Het werd gemaakt door J. Mastenbroek, een timmerman die Brants vooral aan zijn panden in Amsterdam en aan zijn pachtboerderijen ('boerebruikers') bij Weesp en in de Vechtstreek liet werken. Het beeldhouwwerk aan de poort was van de hand van ene J. van de Velde.

¹⁷ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 113, *Huishoudkasboek van Jan Jacob Brants 1765-1806*. In een reeks betalingen verwerkt op 6 februari 1784: 'a. vEeden voor bloemboompjes ... f220-0-0' en 'a. J. Montsche Teekeningen &c^a ... f37-14-0'. Voor het gras zijn er twee posten: 'a. Zooyen 60 Roeden a f1-10 ... f90-0-0' en 'a t'rijden vande Zooyen ... f8-2-0'. Als dit gras in het slingerbos werd verwerkt, zal het waarschijnlijk als afbakening van de paden zijn gebruikt.

¹⁸ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 107D. Rekening over 1778 van Adriaan Snoek, voldaan op 11 januari 1780 aan 'Caatharina Sluijter nuw Snoek' (Snoek's tweede vrouw).

¹⁹ L.A. Springer, Hoe moet het? Wilde kastanje of paarde kastanje, *Nederlandsch boschbouw-tijdschrift*, 5 (1932), p. 331-332. *Quina* is volgens hem afgeleid van het latijnse *equina*, paard. Tevens meldt Springer dat hij de term tegenkwam in verband met een in 1784 uitgevoerde verandering aan de 'zoogenaamde *achthoek*' in de Haarlemmer Hout, waar de oude linden werden gerooid en door paardenkastanjes ('Carstanjes de Quina') werden vervangen. Ook in zijn eigen jeugd werd volgens Springer vaak nog over Kina of Quina gesproken, als het paardenkastanjes betrof. Met dank aan Liesbeth Missel.

²⁰ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 128, posten genoteerd op 20 mei 1789.

²¹ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 128, genoteerd op 2 november 1788: voor 'rooying van de schutting M Lotte Lⁿ', en 'd^o - d^o Hasepaters d^o'.

²² SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 128. In januari 1789 ontving Brants een rekening voor '16 hoed gebr. Schulpen' van de metselaar Greeving.

²³ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 128. Bij 'A & C van Eeden' werden in januari 1789 tuinzaden gekocht, op 9 mei gevolgd door een betaling aan ene T. Leman voor vier perzikbomen. Tussendoor bracht Gerrit de Jager in april nog eens 300 sparren. Ook anderen zorgden voor beplanting: begin mei 1789 betaalde Brants 'de houtvester' voor '2 Lindeboome & 100 eike &c^a'.

²⁴ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 128, op datum 20 februari 1790, aan de uitgaven kant genoteerd omdat hij uitgaven verrekende met deze verkoop: 'af voor verkochte beelden f100 ; oude broeiramen f20'.

²⁵ Van der Eijk, 2016.

²⁶ H. Rijken, *De Leidse Lustwarande. Geschiedenis van de tuinkunst op kastelen en buitenplaatsen rond Leiden, 1600-1800*, Leiden 2005, p. 207-211.

²⁷ C.S. Oldenburger, A.M. Backer en E. Blok, *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur. Deel West. Noord-Holland, Zuid-Holland*, Rotterdam 1998, p. 477. De werkzaamheden aan Westerhout passen precies tussen het trouwen van Zocher en diens aanmelding bij het Haarlemse St. Lucasgilde.

²⁸ Oldenburger, 1998, p. 180.

²⁹ <http://www.digitaalfotoarchief.oegstgeest.nl/publiek/Default.aspx#media/180994/1>

³⁰ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 129, *Kasboek Jan Jacob Brants betreffende de buitenplaats Westerhout bij Haarlem, 1792-1808*, genoteerd op 3 september 1800: 'a. uytgraaven van de Vyver a. Joost Schellings, f60'.

In een eerder artikel over Westerhout werd nog gezegd dat er geen informatie over de vijver was gevonden (Van der Eijk, 2016, p. 114, noot 32). De hier gepresenteerde informatie werd pas na het schrijven van dat artikel gevonden.

³¹ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 129, genoteerd op 19 september 1803 'a. modderen vyver 2^{1/2} dag a 30st, f3-15-0'.

³² Volgens het rekenmodel van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) zou f60,- in het jaar 1800 gelijk hebben gestaan aan €423,- in 2015. De waarde van de gulden daalde in de laatste jaren van de achttiende eeuw echter flink. In 1799 zou f60,- een waarde hebben gehad van €475,20, in 1798 €532,80 en in 1797 zelfs €552,-.

³³ Van der Eijk, 2016, p. 111.

³⁴ Hierbij is van belang op te merken dat in de enorme verzameling rekeningen en kwitanties in het archief van Jan Jacob Brants, enkele pakketten zitten die niet leesbaar zijn. De stapeltjes papier lijken ooit ergens klem te hebben gezeten en zijn in de loop der tijd op zo'n manier in elkaar gerold, dat zij alleen met grote moeite en gevaar voor beschadiging kunnen worden gelezen. Die stapeltjes zijn door de auteur zo goed mogelijk bekeken, maar veel daarvan is ongezien gebleven. Mogelijk bevindt zich in een van die stapeltjes een rekening van Schellings (en anderen die nog ontbreken).

Gezien de in noot 30 genoemde wijzigingen van waarde van de gulden in deze periode, is een preciezere datering van groot belang.

³⁵ Frans Roeters was sinds enige jaren compagnon van Montsche. Zie A. van der Does, *Johannes Montsche kon zelfs boomen planten daar nimmer boom en stond*, TuinTerTijd I, Netterden 2012, p. 11. Per 31 december 1795 werd deze firma opgeheven en uit het archief van Brants blijkt, dat Montsche's laatste rekening ook precies tot die datum liep (SAA, toeg.nr 88, inv.nr 107I). Roeters, die namens de compagnie al enige jaren de

rekeningen inde - en denklijk ook het werk in de tuin aan de Herengracht uitvoerde - nam daarna het stokje volledig over.

³⁶ Zo blijkt uit een advertentie in de *Oprechte Haerlemsche courant* van 20 juli 1786.

³⁷ SAA, toeg.nr. 88, inv.nr. 129.

³⁸ Zie over Jacobus Gans: H. van der Eijk, *Harde en Evergreene Heester Trees, Shrobbs*. De catalogi en kwekerij van de achttiende-eeuwse kweker Jacobus Gans, in: *Cascade bulletin voor tuinhistorie*, jaargang 2015 (24), nr.1, p. 9-33.